

# Hogyan jutottunk ide, és merre vezet út?

## Áttekintés három gazdaságpolitikai könyvről

### Mottó:

*Hiába érvek és viták,  
Egy bizonyos van: a világ  
Nem előre halad,  
Hanem hátulról épül!*

(SZÉKELY JÁNOS: A FOLYÓ)

Muraközy László (szerk.)  
*Válságban és válság nélkül. A gazdaságpolitika rétegei*  
(AKADÉMIAI KIADÓ, 2010)

Andor László:  
*Eltévedt éllovas. Siker és kudarc a rendszerváltó  
gazdaságpolitikában*  
(NAPVILÁG KIADÓ, 2010)

Tardos Károly:  
*Felzárkózás vagy lemaradás. Beszélgetés a magyar  
gazdaságpolitika elmúlt húsz évéről*  
(GONDOLAT KIADÓ, 2010)

A magyar közgazdasági és gazdaságpolitikai irodalomnak eminens feladata lenne a magyar gazdaság relatív nemzetközi visszacsúszásának mély analízise. Nos, azt nem mondhatni, hogy ne született volna számos esszé, publicisztika vagy tematikus kötet a kétezres évek gazdasági és politikai fejleményei kapcsán; ami pedig a pénzügyek alakulását illeti, jelen folyóirat is közölt egy sor fontos szacikket az előző számokban. A gazdaságelméleti közlemények száma sem csekély: alapos tanulmányok és monográfiák tették vizsgálat tárgyává a nemzetközi pénzügyi válságot; zajlottak viták az újabb fejleményekből leszűrhető közgazdaságtani és szakpolitikai következtetésekről, mint ahogyan minden ország tudományos és szakmai élete reagált az új valóságra. Ugyanakkor a magyar esetben két nagy témakör összecsúszásáról, egymásba fonódásáról beszélhetünk, hiszen egyfelől valóban érintettek minket a nemzetközi pénzügyi turbulenciák, mégpedig a környezetünkhöz képest még egy fokkal súlyosabban is, ám másfe-

lől a magyar gazdasági fejlődés ütemvesztése és számos egyensúlyi gond felhalmozódása már jóval azt megelőzően megmutatkozott, hogy 2007-től kifejlődtek volna a pénzügyi zavarok. Van tehát *egy saját válságunk* is, ami akkor is létrejött volna, ha a külvilágban semmi fordulat nem áll be. De beállt. Így esetünkben a gazdaságpolitikai elemzőnek egyszerre kell számot adnia a két különböző okcsoportra visszavezethető válságról, miközben természetesen a következmények felől nézve egybemosódik a gyökereit és mozgatóit tekintve eltérő minőséget képviselő két ügy. Ilyen összetett felfogású és nagy ambíciójú munkából viszont nem túl sok született ez ideig.

Ezt a kettősséget valóban nem könnyű érthetően feldolgozni és bemutatni. Ideális esetben egymással folyamatos együttműködésben álló, szakmai műhelyt alkotó szakemberek csoportja képes az ikerválság kifejtésére, vagy pedig olyan esszéista, aki mind a magyar belső folyamatokra, mind a világméretű tendenciákra rezonál. De

talán túl közel is vagyunk időben a problémához, és ezért érezhetjük elégtelennek a szakma reagálását. Ráadásul időközben, 2010 nyarától olyan fordulatok álltak be a magyar gazdaságpolitikában, amelyeknek szintén nem könnyű az értelmezése, miközben a világméretű válságfolyamatok sem csendesedtek le eléggé ahhoz, hogy a valóban körültekintő elemző az összegzés igényével megírt analízissel állhasson elő.

Mégis, még a maga átmenetiségében is érdekes lehet, hogy reprezentatív közgazdasági szerzők vagy műhelyek miként értékelik az utóbbi évek hazai történéseit, valamint az azokat formáló külső folyamatokat. A következőkben olyan munkákat tekintek át, amelyek közvetítésével belepillanthatunk abba, hogy a magyar tudomány és közélet eltérő felfogású, jelentékeny képviselői miként élték meg a mögöttünk álló időszakot és milyen tanulságokat vontak le a jövőre nézve.

Mostani viszonyaink között a múltértékelés jóval nagyobb jelentőségű ügy, mint nyugodtabb időkben. Azt már láthattuk, hogy a széles közvélemény, valamint az arra reagáló és azt egyidejűleg alakító párt- és kormánypolitika hajlamos egészében véve *kudarcnak megélni* a rendszerváltozás eddigi két évtizedét, összesen a sokféle szakasz különféle realitásait; ám a közgazdasági elemzésnek nem szabad kollektív érzületek meghatározó hatása alá kerülnie. Azonban az nem meglepő, ha a szakmai közlemények szerzőinek többségére is erős kritikai attitűd a jellemző, hiszen a hazai folyamatok egy ideje már nyilvánvalóan elkanyarodtak a számunkra vonatkozósi keretül szolgáló országok trendjeitől. Relatív lemaradásunk sajnálatosan jól adatolható tényné vált 2010-re, és ez természetesen veti fel azt a kérdést: *mi-kor és miért következett be az ütemvesztés, illetve az elkanyarodás*, ami továbbá szintén kézenfekvő újabb kérdéshez vezet el: *mit kellene tennünk a visszacsatlakozás érdekében*.

\* \* \*

Az áttekintett munkák sorát a *Muraközy László* (szerk.): *Válságban és válság nélkül. A gazdaságpolitikai rétegei* című kötet nyitja meg, amelyben a szerkesztőn kívül *Györffy Dóra*, *Török Ádám* és *Csaba László* jegyez egy-egy tanulmányt. Majd következik *Andor László: Eltévedt éllóvas. Siker és kudarc a rendszerváltó gazdaságpolitikában*, amely inkább politikai esszé gyűjteménye, de címe szerint is az úttévesztés problémájára irányul. Végül *Tardos Károly: Felzárkózás vagy lemaradás. Beszélgetés a magyar gazdaságpolitika elmúlt húsz évéről* című interjúkötete zárja a sort, abban tíz ismert közgazdász (elemző, oktató, valamikori vagy éppen most is gyakorló gazdaságpolitikus) beszél jórészt éppen arról a két kérdéskörrel, ami ennek az elemzésnek a tárgya.

Nyilván sokkal több írást kellene ahhoz feldolgozni, hogy nyugodtan szólhassunk „a magyar közgazdászok” álláspontjáról, ám már ebben a kis mintában is – amint látni fogjuk – meglehetősen jól megjelenik az ideák, fogalmak, érvek és konklúziók sokszínűsége, tekintettel arra, hogy a szerzők valóban sokféle politikai, gazdaságpolitikai, értékrendbeli irányzatot képviselnek.



**A** Muraközy László által szerkesztett *Válságban és válság nélkül* című munka a „Gazdaságpolitikai ke-rekasztal” elnevezésű sorozat harmadik kötete.

Témánk szempontjából különösen fontos a 2009-ben közzétett második kötet, amely a *Jelen a jövő múltja. Járatlan utak – járt úttalanságok* némi poétikus címet viselte; szerzői pontosan az itt vizsgált kettős krízist tették meg vizsgálatuk tárgyának 2008-ban. A könyvről alapos (és elismerő) recenziót közölt e folyóirat hasábjain *Halmai Péter* (Pénzügyi Szemle, 2010. 1. szám).

Az itt áttekintett kötet a 2009 tavaszán megtartott kerekasztal anyagaiból készült. A szerkesztő gondos és részletes tartalmi összefoglalójával kezdődik a könyv; Muraközy László olyan jól összegzi Györffy Dóra, Török Ádám, Csaba László, valamint saját könyvfejezetét, hogy a recenzensek dolga könnyűvé válik. Az összefoglaló-értékelő első könyvfejezetből (Fenntartható-e a fenntarthatatlan „fejlődés”) tömörsége miatt érdemes idézni két szakaszt: „...egy legyengült, az Európai Unió józan szabályai által kívülről kikényszerített, de nem túl jó struktúrájú 2006-os kiigazítás tüneti kezelése után lábadozó Magyarországot vert le a lábáról 2008 októberében a nemzetközi pénzügyi válság”. Máshol így foglalja össze a helyzetet: „A kétezres években Magyarország az elmulasztott strukturális reformok, a munkaerőpiac alapvető gyengeségei, a populista gazdaságpolitika, a megosztott elit és számtalan más ok miatt fokozatosan lemaradt nemcsak az élenjáró gazdaságoktól, de a hajdani sorstársaktól, a többi közép- és kelet-európai volt szocialista országtól is”. Valóban ez az a helyzet, amibe hazánk belecsúszott, és amiből a kijáratot kell keresnünk.

▶ Györffy Dóra fejezete négy eurózonatagország költségvetési politikáját és gyakorlatát veti össze, abból kiindulva, hogy a közös európai valuta övezetében – ahol ugyanis nem marad nemzeti hatáskörű monetáris eszköztár – a költségvetési politika a legerősebb gazdaságpolitikai eszköz, vagyis pontosan az a terület, amellyel a kétezres évek első évtizedében Magyarországnak a legtöbb baja volt. A négy országból kettő – legalább is a válságig – sikeres, kettő kevésbé az: Írország és Finnország, illetve Olaszország és Portugália. Elemzése rámutat arra, hogy a leegyszerűsítő gazdaságfelfogással szemben a nagy államkiterjedés (ami a finnek sajátja) önmagában nem mond ellen a nemzetközi versenyképességnek és növekedési képességnek, mint ahogy a Dél-Európára eléggé jellemző kis állami újraelosztás nem garanciája versenyképességnek.

Alig meglepően nem találni robusztus statisztikai összefüggést az állam mérete és a növekedési képesség között, mivel kimutathatóan nagy a szerepe egy sor kapcsolódó tényezőnek, mint amilyen az állami kiadások szerkezete, az állami elvonások (adók) szerkezete, az adóadminisztráció hatékonysága és általában az állami intézményrendszer hatékonysága. A növekedési képességre komoly hatással van a lakosság iskolázottsági szintje, a korrupció jelenléte vagy hiánya. A szerző külön kitért a portugál költségvetés szerkezetére, ami magyar szempontból a leginkább releváns eset a négy vizsgált eurótagország összevetésében. Az elemzésből meglehetősen pesszimista következtetésekre jutott, mármint azokhoz az optimista nézetekhez viszonyítva, amelyek szerint a költségvetési egyenleg kiigazítása és egy adóátrendezés (amit – kényszerből – 2009-ben megtett az akkori kormány) talán képes megtörni a társadalmi szintű bizalmatlanság – a gazdaságpolitika kiszámíthatatlansága – lassú növekedés hármásából kialakult ördögi kört. A fejezet tanulsága inkább az, hogy a sikeres kiigazítások hosszú időszak kemény munkája révén váltak valóban sikeressé, és különösen az intézményrendszer minőségének javításához kell sok idő. Más szóval legyen bármely radikális is a kiigazítás, egy lendülettel nem oldhatók fel az ördögi körök.

▶ A következő tanulmány Muraközy László munkája. A könyv egészének témájához képest kitérőnek tetsző üggyel foglalkozik: az evolúció gondolkörével. Láthatóan erősen *Hayek* hatása alá került, vagy a helyzet hívta elő nála Hayek újragondolását. De jó helyre nyúlt, hiszen *a piac, a szabadság, a jog, a rend és a tudás* mint alapfogalmak összefüggéseiről ma különösen időszerű mélyen elgondolkoznunk, hiszen ezen alapfogalmak érvényességét viták és bizonytalanságok övezik.

Leginkább ennél az írásnál érződik az, hogy a magyar gazdaságpolitikai zsákutcáról szóló előző két kötet után, 2009 tavaszán, egy évre a biztosra vehető politikai fordulattól, az elemző

magáról a helyzetről már nem sok újat mondhat. Nem azért, mert nem lenne kritikai mondanivalója a gazdaságpolitika ügyeiről, hanem mert ebben a konkrét helyzetben lényegileg ugyanazt kellene kifejtenie, mint egy évvel korábban: az alapbajokból semmi sem oldódott meg egy év alatt, sőt a megoldás jelei sem látszóttak. A kritika megismétlése így a döglött oroszán rugdosásának is minősülhetne. De főként az foghatta vissza a szerzőt, hogy abban a helyzetben érthető módon esélye sem nyílt bármely kritikai elem beépülésének a döntéshozói koncepciókba – mert 2009 a *kényszerű kormányzás* időszaka: a hitelezői igények és a politikai körülmények szorították a kormányt szűk tartalmi és időbeli korlátok közé. Ilyenkor valóban az a helyes, ha az elemző egyet-kettőt visszalép a napi ügyektől és elvontabb témát választ (bizonyos fokig ez a helyzet az előző tanulmány esetében is, a portugál–magyar párhuzammal, valamint a kötet rákövetkező tanulmányával).

Mivel azonban mostani elemzésünk tárgyát mégis a szakma legújabb gazdaságpolitikai megszólalásai adják, a Hayek-tanulmány értékeit itt csak jelezni tudom. De nem állhatom meg, hogy ide ne citáljak egy részt Hayektől, amit Muraközy is érdemesnek tartott a szó szerinti idézetre, amikor a modern demokráciának a kormányzat feletti gyenge vagy hiányzó kontrollját említi. Ahogy Hayek fogalmaz: „A többség tagjai a legtöbb vonatkozásban alig tudnak többet annál, hogy rosszul meghatározott hatalommal ruháztak fel valamely tényezőt, valamely rosszul meghatározott cél elérésére. A szavazók többségének a legtöbb intézkedést semmi oka nincs támogatni vagy ellenezni, eltekintve attól, hogy tudják: az ezeket szorgalmazók támogatása fejében saját kívánságaik némelyikének kielégítésére is ígéretet kapnak. Ennek az alkufolyamatnak az eredményeit tisztelik meg a »többség akarata« megjelöléssel.” (idézi Muraközy, 126. oldal)

▶ A jelen munka célja miatt itt nem térek ki

a könyv következő fejezetének érdemeire, noha Török Ádám a megszokott igényes módon ír a mai közgazdaságtan fő irányzataiban felhalmozódó ellentmondásokról. Különösen érdekes, amit a versenypolitika kapcsán a gazdaságtan és a jog érintkezési felületeiről ír. Török Ádám gazdaságpolitikai nézetei azonban egymás kötet kapcsán még előkerülnek, így majd ott lesz alkalmunk bepillantani helyzetértékelésébe.

▶ A közgazdaságtan állapotát elemzi a rákövetkező esszé is, Csaba László tollából. A szerző több munkájában tette vizsgálat tárgyává azt a gyakori kérdésfeltevést, hogy a sok vonatkozásban váratlan és kétségtelenül meglepően mély pénzügyi krízis vajon érvényteleníti-e a meghatározó közgazdaságtani irányzatokat, és ha igen, akkor mi jön azok helyébe. Nos, az eddig gazdaságelméleti főirányok haláláról megjelent híradások némileg túlzónak bizonyultak és *Keynes* hirtelen feltámadása is mítosz. Elemzéséből itt leginkább azt emelem ki, ami nekünk a mi saját kettős válságunk szempontjából lényeges, és ez az *állami aktivitással* kapcsolatos konklúziója. Az állam szinte mindenhol aktívabb lett a nemzetközi válság alatt, és a könyv megjelenése óta minálunk különösen radikális vállalásokat tett az állam, a kormány. Érdekes ezért Csaba László 2009-es megállapítását idézni, miszerint „a demokratikus politika melletti gazdaságpolitizálás egyik leggyakoribb veszélye az, hogy a döntéshozókra olyan feladatokat ruháznának át – sokszor a média nyomására, sokszor meggondolatlanságból –, ami(k)nek ellátására a kormányzat nincs felszerszámozva, vagy ha megkapná e jogosítványokat, az a szabad társadalom és a gazdasági fejlődés kárára lenne.” (226. oldal)

Intő szavainak nyomatékot ad az a közszellem (kontinentális méretekben is, de nálunk különösen), amely a krízis előtti hiányos szabályozottságra reakcióként kiköveteli az erős állami szabályozást. Ezzel szemben mondja ki Csaba László, hogy „tévúton járnak azok a be-

folyásos közszerplők, akik nem az egyes szakmák horizontális önszabályozása, hanem a közhatalom által kiküldött rendcsinálók ügybuzgalma révén próbálnak kiutat találni.” (231. oldal) Majd később felidézi a német ordoliberalisok és az amerikai alkotmányos politikai gazdaságtan alaptételét, amely szerint „a szabályozásnak sosem lehet célja egyes szereplők relatív helyzetének javítása, hanem mindig valamilyen közérdeket, általános célt érdeemes követni.” (234. oldal)



**F**elfogásban, absztrakciós szintben nagy ugrás következik, ha áttérünk Andor László könyvére. Politikai, politológia írások gyűjteményével van dol-

gunk, olyan szerzőtől, aki az *Eszmélet* című baloldali folyóirat szerkesztőjeként vállaltan elkötelezett; tőle különösen érdekes lehet az, hogy miként látja a baloldali értékrendet vallók szerint is nyilván sikertelen, politikai kudarchoz vezető nyolc kormányzati év tapasztalatait. Mivel hosszú éveket nemzetközi pénzintézetnél Londonban töltött és jelenleg az Európai Bizottság biztosa, a nemzetközi háttér külön súlyt ad annak, ami mondandója lehet a magyar gazdasági és társadalmi fejlődés elakadásáról.

2010 áprilisában írt előszavának első mondatai azonban olyan ellentmondást tárnak fel, amelynek feloldatlansága rávetül a könyv egészére. „Ha 2008-ben nem következett volna be a nagy recesszió (amely mint pénzügyi válság, az angolszász világban már a 2007-es év derekán elkezdődött), s ha a rendszerváltott kelet-európai térség nem válik e globális válság egyik legsúlyosabban érintett zónájává, az átmenet húsz évét gazdasági nézőpontból elemző művek egy nagy sikertörténetet dokumentálhattak

volna. A nyugati főáram – sajtó és szaktudomány – lényegében ebben a szellemben írt az átalakuló térségről az új évszázad első évtizedének derekán.” (9. oldal)

Az utóbbi mondat ugyan tényekre épít, hiszen a térségben lezajló átmenet Nyugat felől nézve örömtelien nyugodt folyamatnak bizonyult az országok többségében; és az első mondatba foglaltakat is alá lehet támasztani a térségünket bizonyos távolságból megfigyelő elemzőktől citált megnyilvánulásokkal, mégis súlyos gond van ennek a tézisnek a kelet-középeurópai vagy pláne orosz relevanciájával.

Hazánk esetében a kiinduló mondatban foglalt tézis semmiképpen sem állja meg a helyét. Nem csak azért nem, amit az *Eurobarometer* közvélemény-kutatásai vagy a *Pew Research Center* értékvizsgálatai leplezetlenül felmutatnak: a magyar társadalom nagyobb része a rendszerváltás második évtizedének derekára (még a pénzügyi válság manifesztté válása előtt) kiábrándult az új rendszerből. Ezt az életérzést azután a maga szempontjai szerint kanalizálta, majd felerősítette a szocialista-szabaddemokrata kormányzattal szembenálló ellenzéki erő, amely 2010-es kormányra kerülésekor az egész két évtizedes időszakra kivetülő kritikát testesített meg. A térségnek és benne hazánkknak tehát a többségi élménye igencsak eltért és eltér attól, amit a külső megfigyelő érzékel.

De ez csak a tudati vonatkozás, vannak súlyosabb társadalmi tények is. Egy sor társadalmi szerkezeti tényező (amelyeket Andor László is érint a könyv harmadik részében) azt mutatja, hogy a mélyen fekvő okokra, súlyos torzulásokra tekintettel csak gyöngé történelmi érdemjegyet lehetne kiállítani minálunk s néhány más térségbeli országban. Akkor is, ha az 1990-es évek első fele valóban bemutatható objektív sikerként a magyar esetben. Ha viszont a magyar átalakulás első szakasza egészében véve sikernek minősül, akkor annál érdekesebb a kérdés: hol, mikor, miben következett



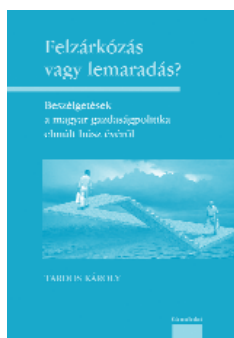
kisiklás, tévedés, avagy – élve a könyv címével – valójában *miként tévedt el az éllovas*.

Témánk szempontjából a kötetbe válogatott cikkekből azok a leginkább relevánsak, amelyek a „magyar modell” mibenlétével foglalkoznak. A hazai közgazdasági főáram szerint egyébként ilyen nincs is, vagy legfeljebb úgy keletkezik, hogy a politika valamit elront. Andor, a neoliberais főáram kritikusaként ennél megértőbb a magyar különutakkal szemben. Egyébként az utóbbi idők baloldali politikai hagyományában erősen benne van a rendszerváltás előtti magyar sajátos szocializmus („mechanizmusreform”) nagyra értékelése, noha arra a kitérőre nem alkalmazzák a magyar út vagy különösen a harmadik út kifejezést (holott tartalmilag mindkettőt lehetne). Azonban az „új mechanizmus” minden nosztalgikus vonzása és egykori jó külső sajtója ellenére ma sem állítható be sikerként. Amint ő is írja: a reformoktól a szocialista Magyarország sem stabilabb, sem dinamikusabb nem lett, viszont az akkor produkált roppant nagy külső eladósodás belekoldta az ország jövőjébe a komoly versenyhátrányt a többi sorstárs országgal szemben.

Ez kétségtelenül így van, de a könyv nem ad választ mégsem a címbe rejtett kérdésre, hiszen a vitatható érdemű reformszocialista előélettel és a vitathatatlanul hátrahagyott adósságokkal együtt az első jó néhány évben a magyar átalakulást a külső elemzők a kemény számok alapján a térség sikeres esetei közé sorolták. Az elkanyarodás, a lemaradás nem akkor esett meg, sőt! A magyar gazdasági átalakulás első évtizede a többi országhoz mérve őszinte elismerést váltott ki a külső elemzőktől, noha itt élve a megszenvedett sikerekből szubjektíve több szenvedést érzett a társadalom. A szerző nem is kíméli az Antall-kormányt, viszont elég megértő a Horn-kormány működésével kapcsolatban, majd ismét erősen kritikus az első Orbán-kormányval (a „polgári nacionalista erők” uralmával) szemben; ez persze mind be tudható a szerző politikai elkötelezettségei-

nek. Ám amint közelebb kerülünk a 2010-et megelőző szocialista-szabaddemokrata kormányzás ügyeihez, őszinte kíváncsisággal váránk némi bepillantást abba, hogy miként következhetett be az a populista irányváltás 2002-ben, amely újból eladósodási pályára lökte hazánkat. Vagy ahogy a szerző írja: „még mindig megfejtésre vár, hogyan és miért indított el ultrakeynesiánus gazdasági fordulatot 2002 nyarán a Bokros-csomagra oly büszke szocialista-liberális koalíció”. (130. oldal) Hova lett az MSZP által sokáig hangoztatott 400 ezer munkahely teremtése?

Andor László mai nemzetközi pozíciója nyilván nem is teszi lehetővé, hogy nagyon mélyre ásson a személyek, érdekcsoportok felelősségének kérdéseiben. Mégis fontos lenne, hogy a rendszerváltoztatási folyamat két évtizedből 12 évet kitevő baloldali kormányzás gazdaságpolitikai és a direkt politikai döntéseit ismerő és értő szakértői körből választ kapnánk egy sor fontos kérdésre, és mindannyiunk okulására megismerhetnénk a döntések mozzgóit, a mögöttes hipotéziseket. Nem az utólagos igazságtétel, sem a megértő felmentés igényével, hanem ezért, mert a gondok zöme nem múlt el, sőt melléjük újabbak is kifejlődtek, és ha a bajokat előidéző vagy tetéző döntési hibák dolgában nem látunk tisztán, akkor nagy a veszélye annak, hogy azokat a politikai osztály újból elköveti.



**D**e vissza a gazdaságpolitikai és közgazdaságtani reagálásokhoz. Tardos Károly jó beleérző képességgel faggatja interjúalanyait arról a *Felzárkózás vagy lemaradás* című könyvében, ahogy a rendszerváltozás kezdetén a dolgokat látták, és ahogyan az azóta bejárt utat értékelik.

Saját liberális világgképét nem tolja előtérbe, és hagyja, hogy az általa jól ismert kollégák, akiket a két évtized különféle pályákra sodort, zavar-talanul kifejtessék nézeteiket. Az olvasó érzi is, hogy beszélgetőpartnerei valóban őszinték, noha van közöttük több kormányviselt személyiség, akiknek meg kellett tanulniuk a fogalmazás visszafogottságát; de náluk is szinte hallani lehet a beszédhangot. A lista valóban széles nézettartományt fed le: *Julius Horváth, Greskovits Béla, Csaba László, Török Ádám, Lengyel László, Bokros Lajos, Matolcsy György, Oblath Gábor, Bod Péter Ákos, Surányi György*. Miután jelen recenzens is érintve van és nem érez képességet olyan szakavatott önösszefoglalásra, mint az elsőként áttekintett könyv szerkesztője, inkább szelektál a vélemények között, különösen azokra a személyiségekre figyelve, akik ritkán fejtik ki véleményüket széles nyilvánosság előtt.

▶ Ilyen Julius Horváth, aki nyelvünket és viszonyainkat kiválóan ismeri, de háttere miatt egy olyan aspektust hoz a mai vitáinkba, amely onnan bántóan hiányzik: a valós térségi összehasonlítást. Talán a legérdekesebb az ő visszatekintése, különösen, amikor azt fejtegeti, hogy az állami költségvetéssel kapcsolatos cseh, szlovák attitűd hagyományosan konzervatív, míg a magyarok hajlamosak voltak többször is a belföldi gazdasági feszültséget inflációval feloldani. Meglepődött, hogy Magyarország miért nem tett nagyobb erőfeszítést az euró bevezetésére, holott tudható, hogy „a pénzügypolitika és az árfolyampolitika itt általában nem konzervatív”. Ráadásul a magyar esetben nem arról van szó, hogy a nagyobb növekedésért áldozta fel tudatosan a politika az euró átvételének ügyét, hiszen „a magyar gazdaság növekedését úgy is sikerült lelassítani és a költségvetési hiányt felvinni, hogy Magyarország nem lépett be az eurózónába”. Ez azért fontos észrevétel, mert még ma is sokan állítják, hogy a gyors növekedés érdekében nekünk nem kellene erőltetnünk a közös európai valuta átvé-

teltét – nos, nincs is közeli esélyünk az árfolyamkockázatot leszorító valutacserére, viszont növekedési viszonyaink is rosszabbak, mint a sorstársainknál.

▶ Greskovits Béla neve sem forog a napi gazdaságpolitikai vitákban, pedig véleménye érdekes, a most uralkodó hangulatba nem illeszkedik. A magyar gazdaságnak a transznacionális, exportvezérelt fejlődési útját egyáltalán nem tartja rossz pályának, mivel adatai szerint minálunk a külföldiek viszonylag humántőke-igényes iparágakba fektettek be. A nemzetközileg versenyképes hazai kis- és közepes cégek hiányát ő is gondnak tartja, de még mindig bízik a beszállítói hálózatból kinövő kisüzemi modern kapitalizmusban.

▶ Csaba László akadémikus ugyanakkor erőteljesen jelen van gazdaságpolitikai vitáinkban; nézeteinek részletes ismertetésére itt ezért nincs szükség. De interjújából mégis érdemes kiemelni, hogy a magyar gazdaság 2006 utáni ütemvesztését nem annyira a konvergenciaprogramra vezeti vissza, hanem a növekedési tényezők kimerülésére. Ebből következően szkeptikus az olyan kísérletek sikerével szemben, amelyek az ütem gyors megemelését ígérik. Az új kormánynak adandó ajánlásai között figyelemre méltó az euró átvétele, hiszen „nincs sikeres gazdaságpolitika fix pont nélkül”. (97. oldal)

▶ Török Ádám fejezetéből is a gazdasági növekedés tényezőivel kapcsolatos pontot érdemes kiemelni: határozottan kimondja, hogy a magyar munkaerő-állomány versenyképességéről, jó minőségéről szóló nézeteknek nincs alapja. A munkaerő-állomány minősége néhány magyar megyében olyan, mint a szlovéneké vagy a cseheké, de minálunk emellett tömegesen megtalálhatók leszakadt, elhelyezkedni képtelen tömegek is. Ami a 2010-ig vezető utat illeti, verdiktje igen kritikus, mert egyfelől látott egy elhalványuló (szocialista) reformpolitikát és azzal szemben egy olyan ellenzékét, amely azt hitte, hogy „a reformpolitika csődbe vitele és a kormány csődbe vitele ugyanaz”; az

ellenzék, miközben ki akarja ütni politikai ellenfeleit, nem látja, hogy „közben az ország megy tönkre”.

▶ A könyv következő fejezetében Lengyel László, majd Bokros Lajos interjúja jön; ismert és sokat szereplő nevek, akiknek a mondanivalójával sokat találkozhat máshol is az ügyek iránt érdeklődő olvasó. Majd a szerkesztő jóvoltából Matolcsy György fejezete következik: a Bokros-csomagról vagy a szociális piacgazdaság magyarországi esélyeiről szóló fejezetrészek tanulságosak és érdekesekek. Tanulságos a 2009 áprilisában felvett interjú utolsó kérdésére adott válasz („És mivel indítotok, ha ismét kormányra kerül a Fidesz?”). A válasz: „Adó- és járulékreformmal. Mindenképpen, bármilyen helyzetben leszünk. Mert komolyan gondoljuk azt az összefüggést, logikát, hogy adó- és járuléksökkenés, tehát adóreform kell, ami foglalkoztatásbővülést, beruházást is jelent, amiből GDP-többlet és ebből egyensúly is keletkezik.” (208. oldal)

„Bármilyen helyzetben” – ez erőteljes, szinte ideológikus elkötelezettség, amelynek adóvonzatait megismerhette az ország. Viszont a foglalkoztatási és egyensúlyi összefüggés nemcsak gazdaságelméleti kételyeket ébreszt, de több idézett közgazdász utalt a gyenge foglalkoztatottságot magyarázó, mélyen fekvő területi, társadalomszerkezeti tényezőkre és a korrigáló munka hosszú időigényére.

▶ Oblath Gábor eszmefuttatásai különösen gondolatgazdagok. A rendszerváltozás kezdeti idejére visszatekintve, az akkori döntésekről szólva figyelemreméltó, ahogy az 1990-es évek elejének gyors piacnyitását tárgyalja. A *Kádár Béla – Bogár László* vezette tárca hirtelen liberalizációja egy sor iparágat roppantott hirtelen össze; ám a döntéshozók keze meg volt kötve, mert még a rendszerváltozás előtti rezsim az 1980-as években azt magyarázta be a GATT-nak, a Valutaalapnak, hogy nálunk már nincsenek vámon kívüli behozatali korlátok. Így viszont az elvileg nem létező mennyiségkorlátok le-

bontását nem lehetett felajánlani 1990 után a nyugati rendszerbe való beilleszkedésünk folyamatában, és maradt a vámcsökkentés. Holott amint a külső adósság ügyében be lehetett vallani az adathamisítás tényét, itt is bevallható lett volna az informális importszabályozás ténye, és annak tényleges megszüntetése mellett vámot lehetett volna *emelni* – így azonban maradt a vámok csökkentése, annak minden következményével. A későbbi gazdaságpolitikai hibázásokról is körültekintően, árnyaltan fogalmaz, rámutatva arra, hogy milyen téves vagy pontatlan feltevésen nyugodtak olyan komoly következménnyel járó döntések, mint a minimálbérek nagy emelése vagy a lakásfinanszírozás különféle állami programjai.

▶ Jómagam gyakran állást foglalhatok gazdaságpolitikai ügyekben, így a relatív ütemvesztés dolgában is. Surányi György is a gyakran megszólalók között van; itteni véleményéből ezért csak azt emelem ki, ami a magyar gazdaságpolitika külső mintáival kapcsolatos. Sokan ugyanis – főleg a válságig – példaként állították eléink a *balti* országokat, mások az utóbbi évtized imponáló növekedési adatai alapján a *szlovák* utat ajánlották, de nyilván vannak hívei a sajátos – kicsit korporatív – *szlovén* útnak. Surányi György inkább a *cseh* fejlődést emeli ki, nem is elsősorban azt firtatva, hogy hol ment végbe több vagy kevesebb reform. A pénzügyi és a jövedelempolitikai fegyelem az, ami összemérhetően jobb volt a cseheknél, „a gazdaságpolitika egésze sokkal-sokkal felelősebb volt, mint nálunk”. (288. oldal)

\* \* \*

Mi szűrhető le ebből a valóban széles tablóból a magyar pénzügyi politika, gazdaságpolitika eddigi tanulságait és jövőjét illetően? Akik hajlandók a tényeket tekinteni – és nincsenek bezárkózva saját ideológiájukba –, érzékelik a 2002-es nagy gazdaságpolitikai megcsúszást, mégpedig az uniós csatlakozást közvetlenül megelőző idő-



ben, amikor impliciten az is eldőlt, hogy hazánk a lehetségesnél sokkal ingatagabb költségvetési viszonyok közepette fogja megélni a tagság elnyerését. Az elemzések azonban nem tisztázták megnyugtatóan, hogy egyéni és így elvileg elkerülhető hibázás vezetett-e a költségvetési pozíciókat lerontó döntések sorához, vagy pedig a magyar társadalomban és a gazdasági szerkezetben álltak-e be idővel olyan változások, amelyek a politikát a költséges, populista irányzat felé tolták el.

A következmények azonban drámaiak. Az addig is gyenge foglalkoztatási arányok tovább romlottak, és még nagyobb lett a magyar lemaradás ezen a téren. Így bármilyen költségvetési gond esetén a gazdaságpolitikának vagy az adóemelés kétes eszközéhez kellett folyamodnia, vagy ha azt nem merte vállalni, akkor az állam deficitjének, majd adósságának növekedése következett be. Az államháztartás hiányához a

magángazdaságban kifejlődő túlfogyasztás (lakossági eladósodás, a háztartási megtakarítások elolvadása) járult hozzá, hirtelen megnövelve az ország egészének külső pénzügyi kitettséget; ami azután 2008 őszén a krízishez elvezetett.

A pénzügyi válsággal járó közvetlen veszélyeket a nemzetközi hitelfelvétel elodázta, de a társadalomszerkezeti bajok nem mérséklődtek. A munkaerő szerkezeti, minőségi gyengeségei inkább csak még hangsúlyosabbá váltak. Amint több idézett szakértő megállapítja, a foglalkoztatási bajokon nem is lehetséges gyorsan és fájdalommentesen enyhíteni. Ezért is övezi annyi szkepszis az egyszeri adómérséklés útján megvalósítandó kínálatélénkítési kísérletet. Ez azonban már egy következő időszak ügye; majd meglátjuk, hogy azt miként dolgozza fel a magyar közgazdasági irodalom.

*Bod Péter Ákos*